

16.7. Nollrum, värderum och dimensionssatsen

Definition 16.36. Låt $F : V \rightarrow W$ vara en linjär avbildning.

1. **Nollrummet** till F definieras vi som mängden av alla $\mathbf{u} \in V$ som avbildas på nollvektorn, dvs $F(\mathbf{u}) = \mathbf{0}$. Nollrummet betecknas med $N(F)$.
2. **Värderummet** till F definieras vi som mängden av alla bilder $\mathbf{v} \in W$, dvs $\mathbf{v} = F(\mathbf{u})$ för något $\mathbf{u} \in V$. Värderummet betecknas med $V(F)$.

Exempel 16.37. a) I Exempel 16.14 hade vi en ortogonal projektion $P : \mathbf{R}^3 \rightarrow \mathbf{R}^3$ på planet $W : 2x - y - 2z = 0$. Vi såg då att inga andra vektorer än dem som är parallella med normalen, dvs $\lambda \mathbf{n}$, avbildades på nollvektorn, dvs $P(\lambda \mathbf{n}) = \lambda P(\mathbf{n}) = \mathbf{0}$. Alltså är

$$N(P) = \{\lambda \mathbf{n}; \lambda \in \mathbf{R}\} = [\mathbf{n}] \quad \text{och} \quad \dim N(P) = 1.$$

Vidare gäller att eftersom alla projektioner ligger i planet W , så är

$$V(P) = \{\mathbf{v} = P(\mathbf{u}) : \mathbf{u} \in \mathbf{R}^3\} = \text{mängden av all bilder under } P = W.$$

Vi ser också att $\dim V(P) = \dim W = 2$.

b) I Exempel 16.17 hade vi en spegling $S : \mathbf{R}^3 \rightarrow \mathbf{R}^3$ i planet W . I det här fallet fanns det inga vektorer som avbildades på nollvektorn. Självklart avbildas alltid nollvektorn på sig själv. Alltså är

$$N(S) = \{\mathbf{0}\} \quad \text{och} \quad \dim N(S) = 0.$$

Eftersom varje vektor i rummet $\mathbf{v}$ är en spegelbild av något $\mathbf{u}$, dvs $\mathbf{v} = S(\mathbf{u})$, för något $\mathbf{u}$, så gäller att

$$V(S) = \mathbf{R}^3 \quad \text{och} \quad \dim V(S) = 3.$$

c) I Exempel 16.28 hade vi rotation R moturs en vinkel θ kring en axel parallell med $\mathbf{e}_3$. Eftersom ingen annan vektor än nollvektorn vrids på nollvektorn, så har vi att

$$N(R) = \{\mathbf{0}\} \quad \text{och} \quad \dim N(R) = 0.$$

Vidare, eftersom varje vektor $\mathbf{v}_{bild}$ i rummet är en vektor $\mathbf{v}_{urbild}$ vriden moturs vinkeln θ , så kan ur bilden $\mathbf{v}_{urbild}$ fås genom att vrida $\mathbf{v}_{bild}$ vinkeln θ medurs. Alltså följer att

$$V(R) = \mathbf{R}^3 \quad \text{och} \quad \dim V(R) = 3.$$

□

Exempel 16.38. Låt $\{e_1, e_2, e_3\}$ vara en ON-bas i rummet och låt F vara en linjär avbildning med avbildningsmatrisen

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & -1 \\ 1 & 1 & 1 \end{pmatrix}.$$

Visa att vektorn

1. $\mathbf{u} = 2\mathbf{e}_1 - \mathbf{e}_2 - \mathbf{e}_3 \in N(F)$.

2. $\mathbf{v} = 2\mathbf{e}_1 - \mathbf{e}_2 + 2\mathbf{e}_3 \in V(F)$.

Lösning: 1. Vektorn $\mathbf{u} = \underline{e}(2, -1, -1)^t \in N(F)$, ty

$$F(\mathbf{u}) = F(\underline{e}(2, -1, -1)^t) = \underline{e} \begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & -1 \\ 1 & 1 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 2 \\ -1 \\ -1 \end{pmatrix} = \mathbf{0}.$$

Alltså, vektorn $\mathbf{u}$ ligger i $N(F)$.

2. Bilden $\mathbf{v} = \underline{e}(2, -1, 2)^t \in V(F)$ om det finns en urbild $\mathbf{u} = \underline{e}X$, sådan att

$$F(\mathbf{u}) = \mathbf{v}.$$

Nu gäller det att

$$F(\mathbf{u}) = \mathbf{v} \Leftrightarrow \underline{e}AX = \underline{e}(2, -1, 2)^t \Leftrightarrow \left(\begin{array}{ccc|c} 1 & 1 & 1 & 2 \\ 0 & 1 & -1 & -1 \\ 1 & 1 & 1 & 2 \end{array} \right) \Leftrightarrow X = \begin{pmatrix} 3 \\ -1 \\ 0 \end{pmatrix},$$

dvs $\mathbf{u} = \underline{e}(3, -1, 0)^t$. Detta visar att $\mathbf{v} \in V(F)$. □

Exempel 16.39. Låt avbildningen F och matrisen A vara som i Exempel 16.38. Vi har sett att vektorn $\mathbf{u} = 2\mathbf{e}_1 - \mathbf{e}_2 - \mathbf{e}_3 \in N(F)$ och $\mathbf{v} = 2\mathbf{e}_1 - \mathbf{e}_2 + 2\mathbf{e}_3 \in V(F)$. Frågor som vi ska besvara i det här exemplet är

1. Finns det fler vektorer än $\mathbf{u}$ i $N(F)$? Kan vi bestämma $N(F)$?
2. Hur ser $V(F)$ ut? Vad beskriver det geometriskt och vad är dess dimension?

Lösning: 1. Nollrummet $N(F)$ består av alla vektorer $\mathbf{u} = \underline{e}X$ som under F avbildas på nollvektorn, dvs

$$F(\mathbf{u}) = \mathbf{0} \Leftrightarrow F(\underline{e}X) = \mathbf{0} \Leftrightarrow \underline{e}AX = \mathbf{0} \Leftrightarrow AX = \mathbf{0}.$$

Löser vi ekvationssystemet får vi

$$AX = \mathbf{0} \Leftrightarrow \left(\begin{array}{ccc|c} 1 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & -1 & 0 \\ 1 & 1 & 1 & 0 \end{array} \right) \Leftrightarrow X = t \begin{pmatrix} 2 \\ -1 \\ -1 \end{pmatrix}.$$

Vi ser alltså att $N(F)$ spänns upp av endast vektorn $\mathbf{u} = \underline{e}(2, -1, -1)^t$. Detta betyder att $\dim N(F) = 1$ och att $N(F)$ är en rät linje genom origo, se Figur 16.40.

2. Vi har definierat $V(F)$ som mängden av alla bilder $\mathbf{v}$ under F , dvs mängden av alla $\mathbf{v}$ för vilka det finns en Urbild $\mathbf{u}$, dvs om $F(\mathbf{u}) = \mathbf{v}$. Om Urbilden är $\mathbf{u} = \underline{e}X = x_1\mathbf{e}_1 + x_2\mathbf{e}_2 + x_3\mathbf{e}_3$ och bilden är $\mathbf{v} = \underline{e}Y$, så gäller att

$$\mathbf{v} = F(\mathbf{u}) \Leftrightarrow \mathbf{v} = F(x_1\mathbf{e}_1 + x_2\mathbf{e}_2 + x_3\mathbf{e}_3) \Leftrightarrow \mathbf{v} = x_1F(\mathbf{e}_1) + x_2F(\mathbf{e}_2) + x_3F(\mathbf{e}_3). \quad (16.11)$$

Vi ser att bildvektorn $\mathbf{v} \in V(F)$ är en linjärkombination av bilden av basvektorerna $F(\mathbf{e}_1)$, $F(\mathbf{e}_2)$ och $F(\mathbf{e}_3)$. Eftersom vektorn $\mathbf{v}$ är godtycklig i $V(F)$ följer att

$$V(F) = [F(\mathbf{e}_1), F(\mathbf{e}_2), F(\mathbf{e}_3)].$$

Låt oss undersöka om vektorerna är linjärt beroende eller inte. Det gäller att

$$\lambda_1F(\mathbf{e}_1) + \lambda_2F(\mathbf{e}_2) + \lambda_3F(\mathbf{e}_3) = \mathbf{0} \Leftrightarrow \left(\begin{array}{ccc|c} 1 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & -1 & 0 \\ 1 & 1 & 1 & 0 \end{array} \right).$$

Lösningen till detta system är således $\lambda_1 = 2t$, $\lambda_2 = -t$ och $\lambda_3 = -t$. Vi har alltså

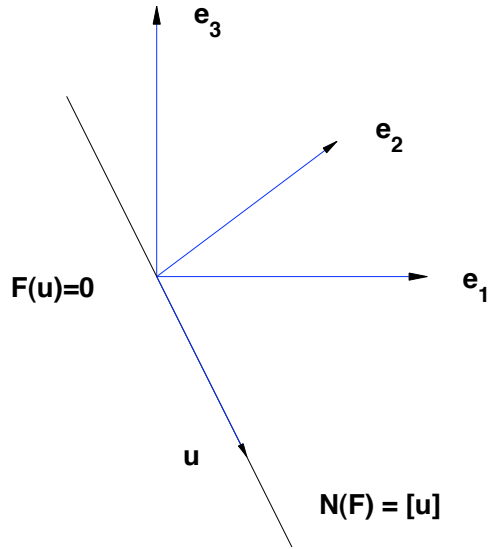
$$2tF(\mathbf{e}_1) - tF(\mathbf{e}_2) - tF(\mathbf{e}_3) = \mathbf{0} \Leftrightarrow F(\mathbf{e}_1) = \frac{1}{2}(F(\mathbf{e}_2) + F(\mathbf{e}_3)).$$

Vi ser nu att $\dim V(F) = 2$ och underrummet $V(F) = [F(\mathbf{e}_2), F(\mathbf{e}_3)]$ är ett plan genom origo, se Figur 16.41. En normal till detta plan är t.ex.

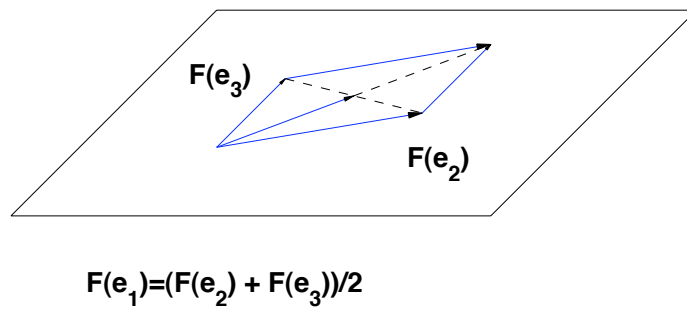
$$F(\mathbf{e}_2) \times F(\mathbf{e}_3) = \begin{vmatrix} \mathbf{e}_1 & \mathbf{e}_2 & \mathbf{e}_3 \\ 1 & 1 & 1 \\ 1 & -1 & 1 \end{vmatrix} = 2\underline{e} \begin{pmatrix} 1 \\ 0 \\ -1 \end{pmatrix}.$$

Geometriskt är underrummet $V(F) = \{\mathbf{u} \in \mathbf{R}^3 : x_1 - x_3 = 0\}$, se Figur 16.42. □

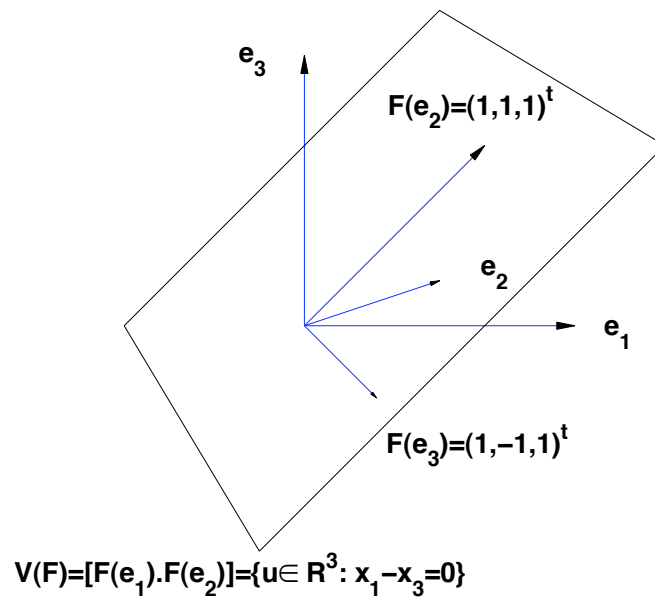
Figur 16.40.

Figur 16.41.

Figur 16.42.

Vi såg i uttrycket (16.11) i exemplet ovan att varje bildvektor i värderummet till en linjär avbildning är en linjärkombination av bilden av basvektorerna. Detta är bl.a. innebörden av nästa sats.

Sats 16.43. Antag att $F : V \rightarrow W$ är linjär.

1. Nollrummet $N(F)$ är ett underrum av V .
2. Värderummet $V(F)$ är ett underrum av W .
3. Om $V = [\mathbf{e}_1, \mathbf{e}_2, \dots, \mathbf{e}_n]$ så $V(F) = [F(\mathbf{e}_1), F(\mathbf{e}_2), \dots, F(\mathbf{e}_n)]$.

Bevis: 1. Låt $\mathbf{u}_1, \mathbf{u}_2 \in N(F) \subseteq V$, dvs $F(\mathbf{u}_1) = F(\mathbf{u}_2) = \mathbf{0}$. Då gäller att

$$F(\mathbf{u}_1 + \mathbf{u}_2) = F(\mathbf{u}_1) + F(\mathbf{u}_2) = \mathbf{0}$$

och

$$F(\lambda\mathbf{u}_1) = \lambda F(\mathbf{u}_1) = \mathbf{0},$$

dvs $\mathbf{u}_1 + \mathbf{u}_2 \in N(F)$ och $\lambda\mathbf{u}_1 \in N(F)$. Därmed är $N(F)$ ett underrum i V .

2. Om bilderna $\mathbf{v}_1, \mathbf{v}_2 \in V(F) \subseteq W$, så finns det urbilder $\mathbf{u}_1, \mathbf{u}_2 \in V$, så att $\mathbf{v}_1 = F(\mathbf{u}_1)$ respektive $\mathbf{v}_2 = F(\mathbf{u}_2)$. Det följer att

$$\mathbf{v}_1 + \mathbf{v}_2 = F(\mathbf{u}_1) + F(\mathbf{u}_2) = F(\mathbf{u}_1 + \mathbf{u}_2),$$

dvs $\mathbf{v}_1 + \mathbf{v}_2 \in V(F)$ samt att

$$\lambda\mathbf{v}_1 = \lambda F(\mathbf{u}_1) = F(\lambda\mathbf{u}_1),$$

dvs $\lambda\mathbf{v}_1$ har urbilden $\lambda\mathbf{u}_1$, dvs $\lambda\mathbf{v}_1 \in V(F)$. Vi har därmed visat att $V(F)$ är ett underrum i W .

3. Låt $\mathbf{u} = x_1\mathbf{e}_1 + x_2\mathbf{e}_2 + \dots + x_n\mathbf{e}_n$ vara en godtycklig vektor i V med bilden $\mathbf{v}$ under F , dvs $F(\mathbf{u}) = \mathbf{v}$. Då gäller att

$$\mathbf{v} = F(\mathbf{u}) = F(x_1\mathbf{e}_1 + x_2\mathbf{e}_2 + \dots + x_n\mathbf{e}_n) = x_1F(\mathbf{e}_1) + x_2F(\mathbf{e}_2) + \dots + x_nF(\mathbf{e}_n),$$

dvs varje $\mathbf{v} \in V(F)$ är en linjärkombination av mängden $\{F(\mathbf{e}_1), \dots, F(\mathbf{e}_n)\}$. Vi har alltså visat att $V(F) = [F(\mathbf{e}_1), F(\mathbf{e}_2), \dots, F(\mathbf{e}_n)]$. $\square$

Vi har i exemplen ovan också sett att det finns ett samband mellan $\dim N(F)$ och $\dim V(F)$ och nästa sats bekräftar detta.

Sats 16.44. Dimensionssatsen: Antag att $F : V \rightarrow W$ är linjär. Då gäller att

$$\dim N(F) + \dim V(F) = \dim V.$$

Bevis: Antag att $\dim V = n$ och att $\{e_1, e_2, \dots, e_n\}$ är en bas i V . Antag också att $\dim N(F) = k$ och att $\{e_1, e_2, \dots, e_k\}$ är en bas i $N(F)$. Vi vill visa att

$$\dim V(F) = \dim V - \dim N(F).$$

Enligt Sats 16.43, så gäller att

$$V(F) = [F(e_1), F(e_2), \dots, F(e_n)].$$

Eftersom

$$F(e_1) = F(e_2) = \dots = F(e_k) = \mathbf{0},$$

följer att

$$V(F) = [F(e_{k+1}), F(e_{k+2}), \dots, F(e_n)]. \quad (16.12)$$

Vi visar nu att mängden i (16.12) som spänner upp $V(F)$ är linjärt oberoende, ty

$$\lambda_{k+1}F(e_{k+1}) + \lambda_{k+2}F(e_{k+2}) + \dots + \lambda_n F(e_n) = \mathbf{0} \Leftrightarrow F(\lambda_{k+1}e_{k+1} + \lambda_{k+2}e_{k+2} + \dots + \lambda_n e_n) = \mathbf{0},$$

dvs $e_{k+1}, e_{k+2}, \dots, e_n \in N(F)$, vilket är en motsägelse. Mängden av $(n - k)$ vektorer $\{F(e_{k+1}), F(e_{k+2}), \dots, F(e_n)\}$ i (16.12) som spänner upp $V(F)$ är alltså linjärt oberoende. Därmed är

$$\dim V(F) = n - k = \dim V - \dim N(F),$$

dvs

$$\dim N(F) + \dim V(F) = \dim V.$$

□

Exempel 16.45. Den linjära avbildningen F har i standardbasen matrisen

$$A = \begin{pmatrix} 1 & -1 & 1 \\ 1 & -1 & 1 \\ 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}.$$

Bestäm en bas för underrummen $N(F)$, $V(F)$ och $N(F) \cap V(F)$. Avgör också om $(1, 4, 2)^t \in V(F)$?

Lösning: 1. Nollrummet $N(F)$ är alla $\mathbf{u} = \underline{e}X$ som under F avbildas på nollvektorn, dvs

$$F(\mathbf{u}) = \mathbf{0} \Leftrightarrow F(\underline{e}X) = \mathbf{0} \Leftrightarrow \underline{e}AX = \mathbf{0} \Leftrightarrow AX = \mathbf{0}.$$

Vi löser ekvationssystemet

$$AX = \mathbf{0} \Leftrightarrow \left(\begin{array}{ccc|c} 1 & -1 & 1 & 0 \\ 1 & -1 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \end{array} \right) \Leftrightarrow X = t \begin{pmatrix} 1 \\ 1 \\ 0 \end{pmatrix}.$$

Alltså spänns $N(F)$ endast upp av vektorn $\mathbf{u} = \underline{e}(1, 1, 0)^t$, dvs $N(F) = [(1, 1, 0)^t]$ är en rät linje genom origo med $\dim N(F) = 1$.

2. Dimensionssatsen

$$\dim N(F) + \dim V(F) = \dim \mathbf{R}^3$$

ger att $\dim V(F) = 2$. Eftersom $V(F)$ spänns upp av bilden av basvektorerna,

$$V(F) = [F(\mathbf{e}_1), F(\mathbf{e}_2), F(\mathbf{e}_3)]$$

måste en bildvektor bort då den är linjärkombination i de övriga. Det får bli $F(\mathbf{e}_2)$ som är parallell med $F(\mathbf{e}_1)$. Alltså har vi att

$$V(F) = [F(\mathbf{e}_1), F(\mathbf{e}_3)] = [(1, 1, 0)^t, (1, 1, 1)^t]$$

som är ett plan genom origo. Normalen till $V(F)$ ges av $(1, 1, 0)^t \times (1, 1, 1)^t = (1, -1, 0)^t$, så att

$$V(F) = [(1, 1, 0)^t, (1, 1, 1)^t] = \{\mathbf{u} \in \mathbf{R}^3 : x_1 - x_2 = 0\}.$$

3. Snittmängden $N(F) \cap V(F)$ består av alla vektorer som ligger i både $N(F)$ och $V(F)$. Eftersom $N(F) = [(1, 1, 0)^t]$ och $(1, 1, 0)^t \in V(F)$, så är $N(F) \cap V(F) = [(1, 1, 0)^t]$.

4. Vektorn $(1, 4, 2)^t \notin V(F)$ ty den satisfierar inte ekvationen $x_1 - x_2 = 0$. □